

“Mekânsız Bir Kurt”: Sokaktaki Adam

A Wolf Without A Location: Man In Street

Cafer Bidav

Özet: Sokaktaki Adam gerek biçim gerek içerik öğeleriyle Türkçe edebiyatta modernist roman türünün ilklerinden biri olma özelliğini taşır. Bu romanda çoklu anlatımın kullanılması/yirmi iki bölümün her birinde anlatıcının değişmesi ve okura seslenilmesi gibi modernist biçimsel öğelerle; romanın, olayların-kişilerin-konuşmaların yan yana dizildiği, ama olay, kişi ve konuşma kalarak dizildiği bir öğeler (elemanlar) bohçası gibi” ele alındığı yansıtmacı romanlardan farklı olarak bütün öğeleri, içinde eriten, başlı başına ve kendi kendine yaşamaya yeterli ve yetenekli bir bütün olarak” oluşturulması bunun dayanakları olarak söylenebilir. Bu yazıda roman üzerinde genel bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Attila İlhan, “Sokaktaki Adam”, Modernist Roman, Edebiyat

Abstract: *Man in Street* is one of the pioneers of Turkish literature’s modernist novel type with its content and form. In this novel, with the modernist formative factors as using multi-narration / change of the narrator in everyone of twenty two part and appealing th reader; apart from reflective novels as an unit’s pack in which speakers-events-discourses disposes successively but stays as event-discourse and individual, are the bases of this by suppresing all factors,being created as an enough and a gifted for living in its own or independently holistic thing.e general evaluation is tried to be made in this writing.

Keywords: Attila İlhan,”man in street”, modernist novel,literature

“Korkuluksuz köprülerden geçer gibiyiz”
Yusuf Atılgan, *Aylak Adam*

Hayatında “gerçek sevgi”yi arayan Aylak Adam C.’nin romanı olarak okunabileceği gibi, hızla değişen metropol hayatının (İstanbul’un), para ekonomisinin ve buna bağlı olarak yerleşmeye başlayan tüketim mantığının sorgulandığı, yer yer eleştirisinin yapıldığı bir roman olarak da okunabilir Yusuf Atılgan’ın *Aylak Adam* (1959) romanı. Romanın anti-kahramanı C., babasından kendisine miras yoluyla kalan İstanbul Nişantaşı’nda bir apartman dairesinde oturur ve aylaklığının finansmanını hem bu apartmandan hem de yan apartmandan gelen kira gelirleriyle sağlar. İlk olarak, çalışmadan elde edinilen bu gelirin; onun çalışmaya, tüketici/müşteri olmaya, paraya ve tüm bunları hayatının amacı olarak gören “diğerleri”ne karşı kibrinin ve romanın merkezinde yer alan aylaklığının da kaynağını teşkil ettiği söylenebilir. Ancak, Aylak Adam’ın bu kibrinin ve aylaklığının arkasında, salt maddî bir dayanak yoktur; romanda, bu maddî dayanakla beraber veya bu maddî dayanağa rağmen, metropol hayatı ve kalabalıklar içindeki insanın *birey* olma mücadelesi de yer almaktadır.

Son Bakışta Aşk’ın sunuş yazısında Nurdan Gürbilek, Hannah Arendt’ten alıntılanarak entelektüel ile edebiyat adamı (homme de lettre) arasındaki ayrıma değinir.¹ Buna göre, edebiyat adamının toplumsal bir hizmette bulunan entelektüelden farkı vardır. Edebiyat adamı, çalışmadan edinilmiş bir gelire sahip olduğundan, birtakım maddî süreçlere dayanan toplumsal yapının bir parçası olmayı da reddeder:

“Hizmetlerini birer uzman ya da memur olarak devlete ya da eğitmek ve eğlendirmek amacıyla topluma sunan entelektüel sınıftan farklı olarak *homme de lettre*’ler her zaman hem devlet hem de toplumla mesafelerini korumaya çalışmışlardır. Maddi varoluşları çalışmadan edinilmiş bir gelire, düşünsel tavırları da siyasi ya da toplumsal yapının parçası olmayı kararlılıkla reddetmelerine dayanıyordu.”²

Bu açıdan bakıldığında, bir kolejde okuyup ortada bir sebep yokken üniversiteyi de yarım bırakmış, çalışmadan elde edinilen bir gelire sahip C.’de de bu

¹ Nurdan Gürbilek, “Deneme ve Kibir”, s. 23-34.

² Gürbilek, a.g.y., s. 23.

edebiyat adamındaki izlere rastlamak mümkündür ve sahip olduğu kibrin ve toplumla arasına koyduğu mesafenin sebepleri de burada aranabilir.

Romanda, her ne kadar bir apartman dairesinde yaşıyor olsa da C., kendisini sürekli sokaklara atıp kalabalığa karışan veya bu kalabalığı gözleyen bir karakter olarak görülmektedir. C.'nin kentle ve dolayısıyla sokakla ilişkisi o kadar yoğun olarak verilir ki âdeta sokağın bir iç mekân hâlini alması söz konusudur. Bu bağlamda Walter Benjamin'in *Pasajlar*'da önemini vurguladığı,³ Baudelaire'in Poe'nun *Kalabalıkların Adamı* öyküsünden hareketle tespit ettiği *flâneur*ünü çağrıştırır Aylak Adam. Gerçi, *Kalabalıkların Adamı*'nda⁴ yaşlı adamın yaptığı gibi C., sokağı tamamen bir mekân haline getirmez. Nitekim, Nurdan Gürbilek de Aylak Adam'ın bilinen anlamda bir *flâneur* olmadığını söyler.⁵ Flâneur, sokağı ve girmiş olduğu dükkânı iç mekân hâline getirmiş ve kalabalıklara karışarak kendisini bu kalabalıklar içinde var/yok etmiştir. C. ise, herhangi bir toplumsal gruba dâhil olmamakla birlikte, fırsat buldukça kendisini sokaklara atar ve iç mekândan (apartman dairesinden) dış mekâna (sokağa) geçer. Eğer, *flâneur*lük bağlamında değerlendirilecekse, sokak, C. için de önemli bir mekân olmakta ve onun sokakla ilişkisi her fırsatta yazar tarafından dile getirilmektedir.

"-Alay falan değil, dedi, dört gün önce bir sokak levhasında 'İki Öksüzler Sokağı' adını okuduğum zaman kendi kendimi bir işe atadım. Şehrin sokak adlarını toplayacak, bunlar üstüne düşünecektim. (...) Ya o sonuna dek gidip de bir tek servi göremeyeceğiniz 'Sıra Serviler Caddesi': Asfalt, üst üste beton yapılar, otomobiller sürüsü, hızlıyürüyen insanlar sürüsü... Bu yolun servili olduğu zamanlar da insanlar böyle mi yürürdü?"

"-Doğru, hep başkayız. Ayak bastığımız her yer dünyanın merkezi oluyor. Her şey bizim çevremizde dönüyor..."

"Bir sigara yakıp durdu. İşte sokak ondan gizlediğini sonunda açıklamıştı."⁶

Yine, kent yaşamının duyuları sürekli uyaran hızına karşılık C., bu hızı yavaşlatır ve kalabalıkların içinde kalabalığa bakan bir adam olarak mutluluğu "üç oda bir mutfakta arayan eli paketlenen"den ayrılır. Romanda sokaklara ait olmaktan hoşlanan C. ile diğerlerinin (kalabalıkların) bu karşıtlığı sürekli vurgulanmıştır.

Aylak Adam'a, kent ve modernite sosyologlarından Georg Simmel'in "Metropol ve Tinsel Hayat" adlı makalesindeki görüşlerinden hareketle bakıldığında ise, oldukça ilginç tespitlere varılabilir.

"Gerçi akıldışı itkilerin damgasını vurduğu başına buyruk kişilik tipinin kente var olması asla imkânsız değildir, ama bu kişilikler tipik kent hayatıyla uyuş-

³ Walter Benjamin, "Baudelaire'de Bazı Motifler Üzerine", s. 202-253.

⁴ Edgar Allan Poe, *Kalabalıkların Adamı*, s. 299-307.

⁵ Nurdan Gürbilek, *Yer Değiştiren Gölge*, s. 62. Ayrıca, *Aylak Adam*'ı *flâneur* imgesi üzerinden bir okuma denemesi için Bkz. Tuğba Doğan, "Walter Benjamin'de ve Yusuf Atılgan'da Flâneur İmgesi Üzerine Bir Deneme", s. 101-113.

⁶ Atılgan, a.g.e., s. 14-15, 142.

maz. Ruskin, Nietzsche gibi insanların metropole besledikleri şiddetli nefret bu bağlamda anlaşılabilir. Onlar, herkes için eşit bir kesinlikle tanımlanması söz konusu olmayan, şemalaştırılmış bir varoluştaki hayatı değerleri görebilmişlerdir. Metropol karşısındaki bu nefretlerine yol açan nedenler, para ekonomisinden ve modern varoluşun entelektüalizminden de nefret etmelerine yol açmıştır.”⁷

Simmel’in belirttiği bu başına buyruk kişilerden biri de şüphesiz ki C.’dir. Para ekonomisinin kendisini egemenliği altına almasına yine parayla karşı çıkar C. Bir komisyoncu olan babasından kalan mirası (C.’ye göre çalınmış parayı), kelimenin tam manasıyla har vurup harman savurur.

“Parasını hiç saymazdı. Kitabı yerine bıraktı. ‘Belki bütün sıkıntılarının sebebi bu. Belki paranın kendisi değil de sayısı önemlidir. İnsanların yaşamasında önemli olan, ayrıntılar değil mi? (...) Onların (eli paketlilerin) yaşamasında her şey ayrıntı. Önemli olan yemek değil, yenecek yemeğin çeşididir; giysi değil, giysinin çeşidi; ayakkabının çeşidi. Günlerin adı bile... Belli günlerde belli yaşamaları vardır. Pazar günleri pazarlık yaşamalarını kuşanırlar, çarşambaları çarşambalık! Hep ayrıntılar! Paranın sayısı gibi. (...)”⁸

Romandan alıntılanan bu bölümlerle, Simmel’in bahsi geçen makalesinde, para ekonomisinin, metropol insanının tinsel hayatını nasıl aşındırdığına dair düşünceleri arasında bir *para*’lellik olduğu söylenebilir.

“Şeylerin çeşitliliğini eşdeğer kılan para, en korkunç tesviyecidir; çünkü para, her türlü nitel farkı ‘fiyatı ne?’ sorusuyla ifade eder. Olanca renksizliği ve kayıtsızlığıyla, bütün değerlerin ortak paydası hâline gelir: Şeylerin özünü, bireyselliğini, özgül değerini, karşılaştırılmazlığını geri dönüşsüz bir biçimde aşındırır.”⁹

Aylak Adam, modern tinin bu hesapçılığına karşı çıkar ve “modern varoluşun entelektüalizmi”nden de nefret eder. Romanın çeşitli bölümlerinde bu nefret, öfke patlamalarıyla kendisini göstermektedir. Aylak Adam, terzilerle kavga eder, sevgilisine sarkıntılık eden iki adamı döver, romanın sonunda da bir şoföre yumruk atar. Modern varoluşa karşı öfkesi bununla da sınırlı değildir:

“Altlarında, asfaltla kauçuk sürekli bir fısıltıyla anlaşıyor gibiydiler. ‘Asfaltla kusmak, işte yirminci yüzyıl. Katı katı naylon, neonların yapma gündüzü...”

“İnsanların hızlı yaşadıkları bir çağda olduğunu neden unutmuştu? Soluk soğuğa durdu. Ötekiler ona bakıyorlardı.”

“Kendini güç tuttu. Bu öfke bir kırgınlık, bir başkalarına küsme duygusuyla karıştı. Seveceğini sandığı insanlar bunlar mıydı?”¹⁰

Bu alıntılarda da görüldüğü gibi Aylak Adam’ın modern varoluşla bir hesabı vardır. Özellikle ilk alıntıda “asfalt” kentleşmeyi simgelemekte ve 20. yüzyılın şaşalı ışıkları altında insanın nasıl bir *yapay aydınlanma* içinde olduğu sezdirilmekte-

⁷ Georgy Simmel, “Metropol ve Tinsel Hayat”, s. 90.

⁸ Atılğan, a.g.e., s. 105.

⁹ Simmel, a.g.y., s. 91-92.

¹⁰ Atılğan, a.g.e., s. 18, 86, 158.

dir. Yine, Aylak Adam C.'nin; günleri saymaması, metropol insanıyla *mesafeli* oluşu ve kişisel özgürlüğünü bu mesafeyle korumaya çalışması, aynı mekânlara bir daha gitmeyerek *müşteri* olmayı reddetmesi bu yapay aydınlamaya karşı çıkışını gösteren ve Simmel'in belirttiği *başına buyruk kişilik tipi*yle örtüşen diğer önemli noktalar olarak dikkati çekmektedir. Aradığı "gerçek sevgi"yi metropol hayatı içinde bulamayan, bu hayatın kaotik yapısı içinde hep bir kısır döngüyle karşılaşan C.'nin tükenişinin, çevresini değersizleştirmeyle bağlantılı olduğu da vurgulanması gereken diğer bir noktadır. Bu bağlamda, Simmel'in şu sözleri oldukça önemlidir:

"Bazı kişilikler, ancak tüm nesnel dünyayı değersizleştirmek pahasına kendilerini koruyabilirler - sonunda bireyin kendi kişiliğinin de aynı değersizlik duygusu içinde yitmesi kaçınılmazdır."¹¹

Sonuç olarak, Aylak Adam'ın çevresini bu şekilde değersizleştirmesinin, metropol hayatının ve 20. yüzyılın "katı katı naylon, neonların yapma gündüzü" olmasına, dolayısıyla modernleşmeye karşı bir tepki olduğu da söylenebilir. Bu açıdan modernleşmenin maddî yönünü, "aylak" bir roman kişisi aracılığıyla eleştiren modernist bir yapıttır *Aylak Adam*.¹² C.'nin "aylak"lığı da, modernleşmeye karşı bir direniştir ve tükenişi de metropol hayatını değersizleştirme ve bu hayatın da onu değersizleştirmeyle ilgilidir. Bu nedenle Aylak Adam, hem metropol hayatının içinde olup hem de kenarında konumlanarak bu hayata dışarıdan bakan "yalnız ve kalabalık"¹³ bireydir.

Kaynakça

- Atılğan, Yusuf (2004), *Aylak Adam*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Benjamin, Walter (2007), "Baudelaire'de Bazı Motifler Üzerine", *Pasajlar*, Çev. Ahmet Cemal, İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- Demiralp, Oğuz (2006), "Bir Ayrıntının Ardında", *Satırlar Arasında Aylaklık*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Doğan, Tuğba (2007), "Walter Benjamin'de ve Yusuf Atılğan'da *Flâneur* İmgesi Üzerine Bir Deneme", *Cogito*, 52, Güz: 101-113.
- Gürbilek, Nurdan (2005), *Yer Değiştiren Gölge*, Metis Yayınları, İstanbul.
- Gürbilek, Nurdan (2006), "Deneme ve Kibir", *Son Bakışta Aşk*, Walter Benjamin, Haz. Nurdan Gürbilek, Metis Yayınları, İstanbul.
- Savaşır, İskender (2007), "Modernleşme ve Modernizm", *Modernliğin Vicdanı*, Kanat Yayınları, İstanbul.
- Simmel, Georg (2008), "Metropol ve Tinsel Hayat", Çev. Nazile Kalaycı, *Modern Kültürde Çatışma*, İletişim Yayınları, İstanbul.

¹¹ Simmel, a.g.y., s. 92.

¹² Modernleşme ve modernizm arasındaki ayrım için Bkz. İskender Savaşır, "Modernleşme ve Modernizm", s. 1-15.

¹³ "Yalnız ve kalabalık" ifadesi Oğuz Demiralp'e aittir. Demiralp, Aylak Adam'ın kent insanının "yalnız ve kalabalık" olduğunu bulgulayan ilk romanımız olduğu görüşündedir. Bkz. Oğuz Demiralp, "Bir Ayrıntının Ardında", s. 63-68.